

گپ و گفتی با
حبیب احمدزاده:
از ادبیات
به سینما

یکی از اعضای هیات انتخاب جشنواره امسال، حبیب احمدزاده است. مردی که از دل داستان و داستان‌نویسی برآمده ووارد دنیای هفت‌رنگ سینما شده‌اما همچنان دلبسته کلمات است. احمدزاده سال ۱۳۴۳ در آبادان متولد شد و در روزهای آغازین جنگ تحمیلی که شهرش زیر بمباران و در محاصره دشمن بود، او نیز خواسته یا ناخواسته وارد دنیای جنگ و رزم شد. تجربیات روزهای جوانی و نوجوانی و حضور در خط مقدم نبرد با دشمن اشغالگر، باعث شد او وقتی به آرامش بعد از جنگ رسید، ضمن ادامه تحصیلاتش در رشته ادبیات نمایشی و پژوهش هنر، قلم به دست بگیرد

نگاهی به سهم اندک فیلم‌های اقتباسی در دوره‌های مختلف جشنواره فجر

وقتی همه می‌خواهند نویسنده باشند

اقتباس از ادبیات، یکی از روش‌های مهم رسیدن به قصه در سینماست. بسیاری از مهم‌ترین آثار سینمای جهان، آثاری است اقتباسی. اقتباس در حقیقت میانبری است به دل جذابیت درام، مسیر سینماگر را کوتاه می‌کند و به او داستانی آماده و امتحان پس داده می‌دهد. سینماگر کافی است با نگاهی تصویری این داستان را بازسازی کند. در اینجا، سینماگر فرصت دارد به جزئیات دقت کند، جذابیت‌های قصه را افزایش دهد و مخاطب را بیشتر با خود همراه کند اما در سینمای ایران مقاومتی عجیب بر سر استفاده از اقتباس وجود دارد. دلایل زیادی برای این مقاومت می‌توان ذکر کرد ولی شاید یکی از مهم‌ترین دلایل این باشد که بسیاری از سینماگران ما دوست دارند نویسنده باشند و انگار اگر قصه، قصه خودشان نباشد، نمی‌توانند با آن ارتباط برقرار کنند. در این نوشتار سعی کردیم ۴۰ دوره گذشته جشنواره را از نظر فیلم‌های اقتباسی مرور کنیم تا مشخص شود نسبت میان فیلم‌های جشنواره و فیلم‌های اقتباسی در مجموع دوره‌های مختلف جشنواره چقدر کم بوده و در هر دوره بهترین فیلم‌های اقتباسی کدام‌ها بوده است.

آرش شفاعی
گروه فرهنگ و هنر

■ گام اول، توجه به ادبیات معاصر

داستان فیلم‌های اقتباسی در جشنواره فیلم فجر از همان دوره نخست با فراز و نشیب همراه شد. دوره اول که بهمن سال ۶۱ برگزار شد، شاهد حضور دو فیلم اقتباسی بود هردو فیلم، اقتباسی از آثار بهرام بیضایی بود که یکی را خود او از نمایشنامه‌ای نوشته خودش به نام «مرگ یزدگرد» ساخت و دومی را مسعود کیمیایی براساس «شب سمور» ساخت. فیلم کیمیایی «خط قرمز» بود که هر دو اثر ساخت سال ۱۳۶۰ بودند.

البته نباید از «مدرسه‌ای که می‌رفتم» به کارگردانی داریوش مهرجویی هم غفلت کرد که به همراهی فریدون دوستدار، داستانی از وی به نام «حیات پشتی مدرسه عدل آفاق» را دستمایه ساخت

فیلم قرار داد ولی این اثر هم چنان که باید و شاید، نمایش داده نشد. در دوره دوم که در سال ۱۳۶۲ برگزار شد، محسن مخملباف که هنوز دچار استحال‌ه نشده بود، فیلم «دو چشم بی‌سو» را با بازی محمد کاسبی، مجید مجیدی، رضا چراغی و حبیب ولی‌نژاد از روی مجموعه داستانی از آثار خودش به همین نام ساخت. او در دوره ششم جشنواره هم فیلم «دستفروش» را به عنوان نخستین فیلم اپیزودیک سینمای پس از انقلاب ارائه کرد که اپیزود نخست به نام «کودک خوشبخت»، اقتباسی از یکی از داستان‌های آلبرتو مورابو، نویسنده مشهور

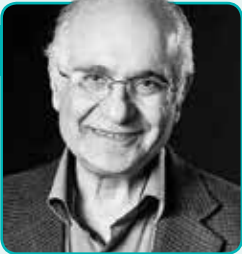
ایتالیایی بود که نام این نویسنده هم به عنوان یکی از نویسندگان فیلم در تیتراژ آمده بود. همچنین در این دوره، امیر قویدل براساس کتاب «سردار جنگل» اثر ابراهیم فخرایی فیلمی به همین نام را در جشنواره داشت که به زندگی میرزا کوچک‌خان جنگلی می‌پرداخت. مهم‌ترین فیلم سومین دوره جشنواره در ۱۳۶۳ که اثری اقتباسی بود، «گل‌های داوودی» به کارگردانی رسول صدرعاملی بود که نویسندگی آن را فریدون جیرانی براساس طرحی از قاضی ربیع‌اوی نوشته بود. پروانه معصومی، داوود رشیدی، جمشید مشایخی و بیژن امکانیان از بازیگران این فیلم بودند که در آن سال‌ها به فیلم مشهوری تبدیل شد. در همین دوره، محمد رضا اعلامی فیلم «نقطه ضعف» را براساس

اهدای جایزه
بهترین فیلمنامه
اقتباسی هم
نتوانست بسیاری
از کارگردانان را به
اقتباس
راضی کند

■ رویکرد فیلمسازان به نویسندگان انقلابی

در نهمین دوره جشنواره شاهد نمایش یک فیلم اپیزودیک به نام «توبی که نمی‌شناختمت» به کارگردانی و نویسندگی ابراهیم سلطانی‌فر بودیم که براساس سه داستان از سیدمهدی شجاعی در کتاب «دو کیوتو، دو پنجره، یک پرواز» و «ضریح چشم‌های تو»، ساخته شده بود.

هوشنگ مرادی‌کرمانی

هوشنگ مرادی‌کرمانی از دل ادبیات به سینما آمده، اگرچه خود در زمینه سینما درس خوانده است.

او استاد نوشتن داستان‌هایی است که از دل فرهنگ و تاریخ و سنت‌های بومی ایرانیان برآمده‌است. در داستان‌هایش به‌خصوص مجموعه داستان «قصه‌های مجید» می‌توان حس‌وحال کوچ‌باغ‌ها و محلات قدیمی کرمان را حس کرد و البته داستان‌های او ظرفیت زیادی برای فیلم‌شدن دارد. اتفاقی که درباره او و نوشته‌هایش زیاد افتاده است، از «همهان مامان» بگیرد تا «خمره».

کتاب «اشتباه» اثر آنتونیو ساماراکس، رمان نویس مشهور یونانی ارائه داده بود که بهترین فیلم او در دوران فیلمسازی‌اش محسوب می‌شود.

فیلم اقتباسی دوره چهارم را محمد متوسلانی با نویسندگی داریوش فرهنگ ساخت؛ «گفتش‌های میزبانورو» که فیلمنامه آن براساس طرحی از سوسن تسلیمی و بازنوشته «گفتش‌های مبارک» بهرام بیضایی نوشته شده بود.

■ اقتباس از فیلم‌های خارجی

سینمای ایران در دوره پنجم، شاهد ساخت یکی از بهترین آثار اقتباسی براساس داستان‌های خارجی بود؛ «ناخدا خورشید» اثر ناصر تقوایی که براساس رمان «داشتن و نداشتن» نوشته ارنست همینگوی، نویسنده برنده جایزه نوبل ساخته شد و سیمرغ بلورین بهترین بازیگر مرد را نصیب داریوش ارجمند کرد.

در همین دوره فیلم اقتباسی دیگری هم در جشنواره حاضر بود که از ماندگارترین آثار ترسناک سینمای ایران است، «طلسم» به کارگردانی داریوش فرهنگ که او آن را براساس فیلمنامه‌ای منتشرنشده به نام

و داستان‌های آن روزها را بنویسد. مجموعه داستان «داستان‌های شهر جنگی» و رمان « شطرنج با ماشین قیامت» که هردو را سوره مهر منتشر کرده و به چندین چاپ رسیده، جزو بهترین آثار ادبی است که در زمینه دفاع مقدس نگاشته شده. شطرنج با ماشین قیامت، برنده جایزه بهترین رمان سال جشنواره ادبی اصفهان و برنده جایزه شهید غنی‌پور در بخش داستان و رمان دفاع مقدس شد و جایزه‌های برترین کتب ۲۰ سال داستان‌نویسی دفاع مقدس و جایزه بهترین کتاب داستان کوتاه دفاع مقدس به کتاب داستان‌های شهر جنگی تعلق گرفت. شاید جرقه تمایل او به

نگاهی به سهم اندک فیلم‌های اقتباسی در دوره‌های مختلف جشنواره فجر

وقتی همه می‌خواهند نویسنده باشند

اقتباس از ادبیات، یکی از روش‌های مهم رسیدن به قصه در سینماست. بسیاری از مهم‌ترین آثار سینمای جهان، آثاری است اقتباسی. اقتباس در حقیقت میانبری است به دل جذابیت درام، مسیر سینماگر را کوتاه می‌کند و به او داستانی آماده و امتحان پس داده می‌دهد. سینماگر کافی است با نگاهی تصویری این داستان را بازسازی کند. در اینجا، سینماگر فرصت دارد به جزئیات دقت کند، جذابیت‌های قصه را افزایش دهد و مخاطب را بیشتر با خود همراه کند اما در سینمای ایران مقاومتی عجیب بر سر استفاده از اقتباس وجود دارد. دلایل زیادی برای این مقاومت می‌توان ذکر کرد ولی شاید یکی از مهم‌ترین دلایل این باشد که بسیاری از سینماگران ما دوست دارند نویسنده باشند و انگار اگر قصه، قصه خودشان نباشد، نمی‌توانند با آن ارتباط برقرار کنند. در این نوشتار سعی کردیم ۴۰ دوره گذشته جشنواره را از نظر فیلم‌های اقتباسی مرور کنیم تا مشخص شود نسبت میان فیلم‌های جشنواره و فیلم‌های اقتباسی در مجموع دوره‌های مختلف جشنواره چقدر کم بوده و در هر دوره بهترین فیلم‌های اقتباسی کدام‌ها بوده است.

«قلعه کولاک» از بهرام بیضایی نوشته بود.

همین کارگردان در دوره بعد جشنواره یعنی در دوره ششم در فیلم «شاید وقتی دیگر» بازی کرد که بهرام بیضایی آن را از روی اثری از خود به نام «وقت دیگر، شاید...» ساخته بود. در دوره ششم بازهم شاهد اقتباس از روی یک داستان خارجی بودیم. این بار داستان «درخت زیبای من» نوشته ژوزه مائورو ده واسکونسلوس، نویسنده نامدار برزیلی که کتابش را قاسم صنعوی ترجمه کرده بود. دستمایه ساخت فیلم «بی‌بی چلیچله» به کارگردانی کیومرث پوراحمد با بازی زنده‌یادان داوود رشیدی و سیامک اطلسی به همراهی علیرضا شجاع‌نوری قرار گرفت.

در دوره هفتم هم تعداد پایین فیلم‌های اقتباسی، نشان از ادامه روند نگارش و ساخت فیلم توسط کارگردانان

دارد. در این دوره شاهد اکران فیلم موفق سینمای کودک و نوجوان «گلنار» به کارگردانی کامیوزیا پرتوی براساس یکی از داستان‌های فولکلور روسیه و «جعفرخان از فرنگ برگشته» به کارگردانی علی حاتمی براساس نمایشنامه‌ای به همین نام نوشته حسن مقدم هستیم.

مشهورترین فیلم اقتباسی دوره هشتم جشنواره در سال ۱۳۶۸، «هامون» به کارگردانی داریوش مهرجویی بود که شش سیمرغ بلورین را برای بهترین کارگردانی، بهترین بازیگر نقش اول مرد، بهترین فیلمبرداری، بهترین فیلمنامه، بهترین تدوین و بهترین آؤنس فیلم را به همراه جایزه ویژه هیات‌داوران برای بهترین فیلم دریافت کرد. کارگردان خودگفته‌است که این اثرش را با الهام‌گرفتن از «یوف‌کور» صادق هدایت نوشته‌است.

دیگری از نوشته‌های مرادی‌کرمانی روی پرده رفت، «تیک‌تاک» به کارگردانی محمدعلی طالبی.

■ دردرس اقتباس

همچنین از دیگر فیلم‌های اقتباسی این دوره می‌توان به «دو نفر و نصفی» ساخته یدا...صدی براساس داستان «سه مرد و یک سبد» اثر کولین سبرو نویسنده و کارگردان فرانسوی اشاره کرد.

شاید نمی‌دانستید ولی دانستن‌اش جالب است که اقتباس از آثار خارجی هم برای سینمای ایران درس‌سراز بوده است. مشهورترین نمونه درباره فیلمی از جشنواره سیزدهم در ۱۳۷۳ اتفاق افتاد که داریوش مهرجویی، فیلم «پری» را براساس رمان «فرانی و زویی» و داستان کوتاه «یک روز خوش برای موزماهی»، نوشته جروم دیوید سالینجر ساخت. مهرجویی از دوران دانشجویی در آمریکا با آثار سالینجر آشنا بود و آثار این نویسنده مشهور اما منزوی را بسیار دوست داشت. چند سال بعد از ساختن پری، قرار بود فیلم در آمریکا اکران شود و همان زمان روزنامه نیویورک‌تایمز مطلبی درباره این فیلم نوشت و بلافاصله بعد از انتشار این مطلب، وکلای سالینجر از مهرجویی شکایت کردند، چرا که فیلم بدون اجازه نویسنده منتشر شده بود. در دوره سیزدهم یک فیلم دیگر هم با اقتباس از فیلمنامه چاپ شده یک فیلمساز دیگر، حضور داشت که به یکی از ماندگارترین آثار سینمای ایران تبدیل شد؛ «روز واقعه» که به کارگردانی شهرام اسدی و تهیه‌کنندگی مرتضی شایسته از روی فیلمنامه روز واقعه بهرام بیضایی ساخته شد و گرچه فیلم، توانست در سیزدهمین دوره جشنواره فیلم فجر سیمرغ بلورین بهترین فیلم را دریافت کند ولی جایزه بهترین فیلمنامه به «وسری‌آبی» داده شد!

در چهاردهمین دوره جشنواره در سال ۱۳۷۴ باز هم شاهد

اقتباس‌هایی موفق از داستان‌های

خارجی بودیم؛ «بازمانده» به کارگردانی سیفا...

داد براساس داستانی از غسان کنفانی، نویسنده شهید فلسطینی به نام «بازگشت به حیفا» و «خواهران غریب» به کارگردانی کیومرث پوراحمد براساس رمانی به همین نام نوشته خواهران غریب اریش کسندر نویسنده شهیر آلمانی و «شاح‌گاو» ساخته داریوش عیاری براساس داستان «امیل و کارا‌گاهان» بازهم از اریش کسندر، البته در این سال شاهد اکران فیلم «قصه‌های بازار» به کارگردانی عبدا...علیمراد هم بودیم که در این فیلم و در بخش نخست آن از داستان طوطی و بقال از مثنوی معنوی مولانا الهام گرفته شده است.

در پانزدهمین دوره جشنواره باز هم شاهد اکران فیلمی اقتباسی از داریوش مهرجویی بودیم که این بار از یک داستان ایرانی اقتباس شده بود. «لیلا» دوازدهمین فیلم بلند مهرجویی براساس داستانی نوشته مهناز انصاریان به نگارش در آمد و برنده سیمرغ بلورین بهترین بازیگر نقش دوم زن (جمیله شیخی) و برنده دیپلم افتخار بهترین بازیگر نقش اول زن (لیلا حاتمی) جشنواره فیلم فجر در سال ۱۳۷۵ شد.

در این دوره همچنین فیلم‌های «سایه به سایه» به کارگردانی علی رزکان براساس فیلمنامه «آوازه‌ای ننه آرسو» اثر بهرام بیضایی و «فصل پنجم» به کارگردانی رفیع پیچ باز هم براساس فیلمنامه‌ای از بهرام بیضایی به نام «پرونده قدیمی پیرآباد» اکران شده که البته هر دو فیلم توفیق چندانی به‌دست نیاوردند.

روند فیلمسازی داریوش مهرجویی براساس داستان‌های ایرانی

در شانزدهمین دوره جشنواره در ۱۳۷۶ تکرار شد و او فیلم «درخت گلایی» را براساس داستان کوتاهی از مجموعه «جایی دیگر» نوشته گلی ترقی به جشنواره آورد. در این دوره همچنین «ساحره» ساخته داوود میرباقری با اقتباس از داستان کوتاه «عروسک پشت پرده»،

نوشته صادق هدایت به نمایش در آمد.

روند نمایش فیلم‌های اقتباسی با توقفی دو دوره‌ای در دوره نوزدهم

جشنواره که در سال ۱۳۷۹ برگزار شد، ادامه یافت و بازهم شاهد

اقتباس از یک رمان ایرانی بودیم، این بار «نیمه پنهان» به کارگردانی

حضور در عرصه سینما، همکاری‌اش با ابراهیم حاتمی‌کیا به‌عنوان مشاور در پروژه «آژانس شیشه‌ای» بود. او از دهه ۸۰ به مستندسازی و فیلمنامه‌نویسی روی آورد. مستند «آخرین تیر آرش» ادای دین اوست به عکاس، خبرنگار و مستندساز انقلاب، مرحوم سعید ابراهیم اصغرزاده که در سانحه سقوط هواپیما در کوه‌های خرم‌آباد درگذشت. این مستند، سیمرغ بلورین ویژه هیات‌داوران بخش مستند جشنواره بین‌المللی فیلم فجر را از آن خود کرد.

فیلم مستند ۳۴ دقیقه‌ای «موج‌زنه» که با گویندگی پرویز پرستویی ساخته شد،

تهمینة میلانی براساس رمان «بعد از عشق» نوشته فریده گلبو به نمایش در آمد و اتفاقاًمورد توجه هم قرار گرفت.

در دوره بیستم، فیلم «مربای شیرین» به کارگردانی مرضیه برومند براساس داستانی به همین نام از هوشنگ مرادی‌کرمانی روی پرده رفت.

■ مهمانی اقتباس

سال‌های دهه هشتاد، دوران اوجگیری اقتباس‌های خوب در سینمای ایران است.

در بیست و یکمین دوره جشنواره شاهد دو اقتباس خوب از آثار نویسندگان مطرح روس هستیم؛ نخستین اثر «گاهی به آسمان نگاه کن» هشتمین فیلم سینمایی کمال تبریزی است و با این‌که در چهار بخش برای دریافت سیمرغ بلورین نامزد شده بود، در نهایت موفق به کسب هیچ سیمرغ بلورینی نشد. این فیلم برداشتی آزاد از رمان «مردش و مارگريتا» اثر میخائیل بولگاکف است که فرهاد توحیدی آن را نوشته است. دیگر فیلم اقتباسی این دوره که بین سینمادوستان محبوب شد، «شب‌های روشن» به‌کارگردانی فرزاد مؤتمن که فیلمنامه آن را سعید عقیقی باز هم با برداشتی آزاد از داستان «شب‌های روشن» فتودور داستایوسکی نوشته است.

در بیست و دومین دوره جشنواره، بهروز افخمی سراغ رمانی به نام «گاوخونی» جعفر مدرس صادقی رفت که روایت فیلم به شدت به روایت و زاویه دید نویسنده وفادار بود اما بهترین اقتباس این دوره و یکی از بهترین فیلم‌های اقتباسی تاریخ سینمای ایران را داریوش مهرجویی براساس کتابی از هوشنگ مرادی‌کرمانی ارائه کرد به نام «همهان مامان».

این فیلم با بازی گلاب آدینه، پارسا پیروزفر، امین حیایی، حسن پورشیرازی، نسرین مقانلو، ملیکا شریفی‌نیا، ژاله علو، فریده سیاه‌منصور و آفرین عیسیی توانست سیمرغ بلورین بهترین فیلم جشنواره را دریافت کند.

از دیگر فیلم‌های اقتباسی این دوره باید از «عاشق مترسک» به

کارگردانی مهدی نوربخش یاد کرد که با الهام از رمانی به همین نام

نوشته «فیلیس هستینگز» نویسنده انگلیسی ساخته شده است.